

הערה בדין כח כחוש לאור הבנה בחיוב בור להבלו הרב דב כהן

ראשי פרקים

- א. הצגת הבעיה
- ב. חיוב נזקים בבור
 1. מחלוקת אמוראים
 2. הסבר שיטת רב - "להבלו ולא לחבטו"
 - ג. חיוב האדם בכוח כחוש

א. הצגת הבעיה

"ואמר רב פפא זרק צרור למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב (פרש"י): והלכה לצדדין: דרך נפילתה שלא נפלה כנגדו אלא כשהיא חוזרת לארץ היתה מתרחקת לצדדין. אבל אם נפלה נוכחה והרגה פטור דלאו כחו הוא אלא היא חוזרת לארץ מאליה). אמר ליה מר בר רב אשי לרב פפא מ"ט משום דכחו הוא אי כחו תיזיל לעיל (פרש"י: דהא כלפי מעלה זרקה כנגדו ולא לצדדין) ואי לאו כחו הוא תיזיל לתחת (פרש"י: תפול מיד כנגדה ולא לצדדין)¹ אלא כח כחוש הוא (פרש"י: אינו כחו חזק אלא קצת כחו יש כאן והאי דלא אזלה לעיל משום שכלה כח חוזק הזריקה והאבן חוזרת לארץ אבל עדין הולכת היא ממקצת כחו)".

העולה מכך: אם האבן תזרק בצורה אנכית לחלוטין - וממילא תפול כך - והרגה, פטור כי אין זה כוחו שהרג אלא כח המשיכה הוא שהרג.² ואילו אם האבן תעוף בצורה אלכסונית ותהרוג אפילו בירידתה - חייב כי יש כאן עדיין כח קלוש שלו.

1. וביד רמה באר את הדו-שיח שרב שימי בר אשי (בגמרתנו מר בר רב אשי) שואל 'מ"ט', רב פפא משיבו 'משום דכחו הוא', ושוב שואלו רב שימי בר אשי 'אי כחו תיזיל לעיל' וענהו רב פפא 'ואי לאו כחו הוא' וכו'. הרש"ש על הגמרא ואי לאו כחו וכו' מעיר: 'נראה דכל זה הוא תשובת רב פפא למר בר רב אשי [וזה דלא כמשמעות דברי מהר"ם שבתוי"ט פ"ב מפרה מ"ב ע"ש] עכ"ל. ואם כן במשפט 'ואי לאו כחו' וכו' הרש"ש כרמ"ה.

2. אמנם כתב היד רמה: 'ושמעין מינה דאי אזלא תחת והרגה פטור דלאו כחו הוא וגרמא בעלמא הוא וה"מ בזרק כלפי מעלה וחזרה והרגה אבל מי שהיתה אבן בידו ונתכוון להניחה כדי שתפול על

אולם הדבר זוקק בירור: במקרה האחרון של האבן העפה בצורה אלכסונית, והורגת בירידתה. הרי ברור שסיבת המוות היא בגלל כח המשיכה ולא בגלל הכח האופקי. ביחוד כאשר מדובר על מצב זריקה קרוב מאד לזריקה אנכית - וכגון שהנרצח קרוב אליו וזורק את האבן למעלה בזווית שקרובה לזווית ישרה. אם אנו אומרים שכח המשיכה איננו חשוב כחו ולגבי פעולת כח זה הזורק נחשב רק גרמא בעלמא וכד', ומאידיך גיסא ברור שהכח האופקי שכן נחשב ככחו איננו מסוגל להרוג. אם כך - מדוע הוא חייב, הרי הפעולה המיוחסת אליו אין בכוחה כדי להמית? ומדוע על "כח כחוש" זה הוא מתחייב?

א. חיוב נזקים בבור

נלענ"ד שניתן לבאר עניין זה בעזרת מקרה אחר מתחום הנזיקין שגם בו מתעוררת בפשטות בעיה דומה.

1. מחלוקת אמוראים

הגמרא במסכת בבא קמא (נ:): דנה לגבי חיוב בור בנזיקין:

"אמר רב בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו (פרש"י: משום דעבד ליה הבל לבור ולא משום חבטו). אלמא קסבר חבטה קרקע עולם הוא דמזקא ליה (פרש"י: ואינו שלו). ושמואל אמר להבלו וכל שכן לחבטו (פרש"י: שמואל אמר להבלו - חייבה תורה כדקאמרין ואע"ג דהבלא

האדם ותהרג וירדה והרגה חייב אע"ג דלאו כחו הוא גיריה דידיה הוא דלא גרע מבידקא דמיא" (היינו המקרה הקודם בגמרא שם "אמר רב פפא האי מאן דכפתיה לחבריה ואשקיל עליה בידקא רמיא גירי דידיה הוא ומיחייב הני מילי בכח ראשון אבל בכח שני גרמא בעלמא הוא"). בטעם חילוק זה של היד רמה, כותב פרופ' זאב לב שליט"א בספרו 'בירור מושגים, כוח כוחו וכוח שני בהלכה' עמ' קעא: "הסבר אפשרי הוא שיש הבדל בין אם הכח הטבעי פועל בהמשך לזריקתו וכוונתו, ובין אם הכח הטבעי פועל בכיוון הפוך לזריקתו וכוונתו. כשהכח פועל לפי כוונתו ובהמשך למעשיו, אפשר להתייחס לכח הטבעי כאילו הוא המכשיר של האדם. כשהכח הטבעי פועל בניגוד לכוונתו, אין בזה דין כחו בכלל אלא הכח הטבעי אז נחשב ככח נפרד".

עיינ עוד בירור נרחב בספר הנ"ל של פרופ' לב שליט"א בחלק שני 'המושג של משקל בהלכה - חיובים הנובעים מפעולת משקל של האדם או של חפץ', וע"ע בספרו של הרב לוי יצחק היילפרין שליט"א 'מעשה וגרמא בהלכה' חלק שביעי 'פעולות הנעשות ע"י כובד ומשקל האדם'. אני במסגרת זו לא נכנסתי לכל הדיונים הללו, וניסתי לדון רק בנקודה מסוימת המבוארת בגוף דברי.

ממילא אתי ליה וכ"ש לחבטו דאיהו עבד ליה חבטה). וא"ת לחבטו אמרה תורה ולא להבלו (פרש"י: דוקא לחבטו ולא להבלו דהא ממילא הוא ואיהו לא עבדיה), התורה העידה על הבור (פרש"י: דכתיב בור סתם) ואפילו מלא ספוגין של צמר (פרש"י: דליכא חבטה). מאי בינייהו (פרש"י: מכדי היכא דמת בו בין לרב בין לשמואל חייב ואפילו נבקעת כריסו או נשברה מפרקתו מחייב נמי רב דאיכא למימר הבלא נמי קטלתיה ואפילו נשברה רגלו וכיחש איכא למימר מחמת הבל הבור חלה וכיחש מה לי אי טעמא דחיובא משום חבטה מה לי משום הבל) איכא בינייהו דעבד גובה ברשות הרבים (פרש"י: תל גבוה עשרה ברה"ר ועלה שם שור ונפל דהכא ליכא הבלא אלא חבט) לרב אגובה לא מיחייב לשמואל אגובה נמי מיחייב..."

לשיטת רב המחייב רק משום הבל, יש מקום לתמוה: כאשר גופת השור מוטלת לפנינו מרוסקת לחלוטין, הרי ברור שסיבת המוות היא החבטה. וגם אם ההבל הוסיף משהו, הרי הוא זניח לחלוטין בגרימת המוות. וממילא לפי רב הפוטר על החבטה משום שקרקע עולם היא שהזיקה, מדוע חייב בכהאי גוונא?

2. הסבר שיטת רב - "להבלו ולא לחבטו"

בביאור שיטת רב שמעתי הסבר בשם מורי ורבי הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א, ראש ישיבת הר עציון, וכן שמעתי בשם ראש ישיבת חברון הרב אברהם פרבשטיין זצ"ל:

גם רב מסכים שבדרך כלל סיבת הפגיעה העקרית בשור היא החבטה ולא ההבל. אלא שלדעת רב בבור ברשות הרבים אי אפשר לחייב את בעל הבור על חבטה זו כי קרקע עולם אזיקתיה, ולכן אין מספיק זיקה מחייבת בין כורה הבור לבין הבור. (הוא רק יצר את העדר הקרקע - את ה"חור של הבייגלה" - והנזק עצמו נעשה ע"י קרקע עולם שכבר נמצאת שם קודם, ולגביה אין הוא עדיף על סתם אדם מהשוק). אולם כאשר נוצר הבל אשר גורם נזק אפילו מזערי, לגבי נזק ההבל אחראי כורה הבור באופן ישיר, שהרי הוא זה אשר גרם להוצרות הבל זה שלא היה קודם. כתוצאה מכך נוצרה זיקה בין כורה הבור לבין הבור. לכן כבר נחשב בור זה כבורו של כורה זה. לכן כבר אחראי הכורה על כל נזק שיווצר מהבור כולל נזקי החבטה. במילים אחרות: ודאי שהחבטה היא סיבת הפגיעה העיקרית, אך ההבל שנוצר ע"י הכורה הוא זה שגורם שהבור יחשב "בורו", ולכן יתחייב גם על חבטה שיגרום בור זה. עכת"ד.

(יתכן שרש"י רומז להסבר זה שכן כותב³ "...ואפילו נבקעת כריסו או נשברה מפרקתו מחייב נמי רב דאיכא למימר הבלא נמי קטלתי...") ואפשר שכוונתו שההבל שקצת סייע במות השור (והבל זה כאמור קשור לכורה) הוא זה שגורם לחייבו על כל נזקי בור זה⁴.

III. חיוב האדם בכוח כחוש

לאור הסבר זה בבור, נלענ"ד שאפשר לומר אותו עקרון גם בסוגייתנו - בשאלה על חיוב האדם בכוח כחוש למרות שברור שעיקר הנזק נוצר על ידי כח המשיכה. על המוות שגרם כח המשיכה אי אפשר לחייב את זורק האבן וכפי שבאר רש"י⁵ "אבל אם נפלה נוכחה והרגה פטור **דלאו כחו הוא אלא היא חוזרת לארץ מאליה**". אולם על הכח האופקי ניתן לחייבו שהרי כח זה הזורק הוא שיצרו. אמנם כח זה נזקו מועט, אך כתוצאה מכוח זה כבר נחשב כל הכח הפועל כעת על הצרור שנזרק כקשור לזורק, ולכן כעת הזורק מתחייב גם על המוות שצרור זה יגרום גם על ידי כח המשיכה. דהיינו הכח הכחוש הוא זה שיוצר את הזיקה בין הזורק לבין הצרור וגורמת את אחריותו לכל מה שתגרום זריקה זו - גם אם עיקר המכה בוצעה על ידי כח המשיכה.

אולי כך ניתן לבאר את דברי רש"י⁶ גבי כח כחוש - "...אבל עדיין הולכת היא ממקצת כחו". עובדה זו היא הגורמת שחייב על כל תוצאות זריקתו. ואולי זו גם כוונת הרמ"ה⁷ "...ואסיקנא אלא כח כחוש הוא... ומ"מ כיון דכחו הוא חייב". הכח הכחוש שהוא של הזורק, יוצר את זיקתו וחובו של הזורק גם על הכח האנכי - כח המשיכה.

3. ב"ק נ: ד"ה מאי בינייהו - צוטט לעיל.

4. לדעת הסובר "זה נהנה וזה לא חסר פטור", כאשר דר בחצר חבירו שלא מדעתו ויש שחרוריתא דאשייתא (פרש"י: "שמשחיר לו הכתלים") חייב לשלם (ב"ק כ:). להרבה ראשונים צריך לשלם שכר דירה מלא ולא רק את מחיר נזק השחרת הכתלים. אפשר שההסבר לגבי הבל בבור יוכל להתיישם לדעות אלו גם בענין זה על מנת להסביר את החיוב המלא.

אלא שהדבר תלוי בשיטות השונות וההסברים השונים בנידון ואכמ"ל.

5. סנהדרין עז: ד"ה והלכה לצדדין - צוטט לעיל.

6. שם עח. ד"ה אלא כח קלוש הוא - צוטט לעיל.

7. עז: ד"ה וא"ר פפא.